
MURDYTI(S), MURGDYTI(S), MURKDYTI(S) PATEIKIMAS ŽODYNUOSE IR DABARTINĖ VARTOSENĄ

ĮVADAS

Viena iš būsimojo *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* (toliau – BŽ) naujovių (ir viena iš jo vėlavimo priežasčių) – rašymas ir redagavimas ne abėcėliškai, kaip buvo daroma anksčiau, o grupuojant žodžius pagal jų bendrus semantinius požymius ir darybą (Liutkevičienė 2006: 9). Taip siekiama žodyną sukurti kiek įmanoma sistemiškesnį. Atspirties tašku paimtas kompiuterinis *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (toliau – DŽ) 3-iojo leidimo variantas. Jo antraštiniai žodžiai skirstomi į leksines semantines grupes, duomenys analizuojami, koreguojami, pildomi, tiriama dabartinė vartoseną bei naujausi leksikografiniai šaltiniai (tarp jų – ir vėlesni DŽ leidimai), ir visa tai galiausiai virsta naujais žodyno straipsniais¹.

Rašant priesagos *-yti* veiksmažodžių ir jų vedinių (vieno šios grupės pogrupio) straipsnius pastebėta, kad veiksmažodžių *murdyti*, *murgdyti*, *murkdyti* (taip pat jų vedinių) tarpusavio ryšius įvairūs DŽ ir *Lietuvių kalbos žodyno* (toliau – LKŽ) leidimai traktuoja gana įvairiai. Dabartinė vartoseną rodo juos esant variantus²: šaknies *mur-* ir *murk-* (išskyrus vieną kitą išimtį) veiksmažodžiai turi tapačias reikšmes, o rečiausiai vartojami šaknies *murg-* veiksmažodžiai paprastai turi mažiau reikšmių nei pagrindinis variantas su *murk-*. Taigi rašant šių veiksmažodžių ir jų vedinių straipsnius teko spręsti klausimus: kiek galima remtis ankstesniais leksikografiniais

¹ Dar žr. D. Liutkevičienės straipsnį šiame *Kalbos kultūros* tome (p. 141–150).

² Kalbotyroje varianto sąvoka suprantama įvairiai (ЛЭС 1990: 80). Šiame straipsnyje variantais vadinamos to paties kalbos vieneto, šiuo atveju – žodžio, skirtybės, atmainos, turinčios tapačią semantiką ir skirtingą raišką. Pagrindinis, nusistovėjęs, bendrinėje kalboje reikalaujamas variantas yra norma (KTŽ 1990: 225, 134).

šaltiniais, ar įmanoma išlaikyti šių žodžių pateikimo juose tęstinumą, ar galima teikti pirmenybę dabartinei šių veiksmažodžių vartosenai, jei jos tyrimas leidžia minėtus žodžius laikyti variantais ir rodo akivaizdų vieno jų vyravimą, kaip suderinti BŽ ir LKŽ_e, kuriame vienas iš variantų laikomas klaida, ir t. t. Atsakymai į šiuos klausimus dar nėra iki galo aiškūs, todėl šiuo straipsniu tikimasi paskatinti diskusiją³, sulaukti kritikos ir pasiūlymų, kurie leistų šiuos žodžius BŽ pateikti tinkamai, nenusižengiant normos reikalavimams ir neiškraipant realiosios vartosenos faktų.

1. TIRIAMŪJŲ VEIKSMAŽODŽIŲ PATEIKIMAS ŽODYNUOSE

1.1. DŽ₁ pateikia visus tris aptariamuosius veiksmažodžius, du iš jų – *murdyti* ir *murgdyti* – viename straipsnyje:

mūr(g)d||yti, ~o, ~ė 1. gramzdinti, nardyti į vandenį, į purvyną: *M., jm. kę į balą. Kaimo keliai (pavasari) išmūrdyti, negali pavažiuoti.* 2. kimšti, kišti, grūsti: *Šieną m. į daržinę. Saikas nukimštas, numūrdytas ir su kaupu. Pilną daržinę primurdė šieno.* 3. *sng.* klampoti, maudytis (dumble): *Po plynes pakalnėje ~ytis.* ~ymas (1)

mūrkd||yti, ~o, ~ė 1. kišti į balą, nardyti, murdyti: *Gyuliūs balose ~o. ~ydamiesi šieną traukė iš balos. Visus baltinius sumūrkdė į katilą.* 2. *prk.* velti, traukti į bėdą. ~ymas (1)

DŽ₁ nepriešdėlinių veiksmažodžių straipsniuose kartu su vartosenos pavyzdžiais pateikiami ir priešdėliniai bei sangražiniai antraštinių veiksmažodžių vediniai (DŽ₁ VII, XI), tokiu būdu į šį žodyno leidimą dar pateko *įmurdyti, išmurdyti, numurdyti, primurdyti, mur(g)dysis* ir *sumurkdyti*. Akivaizdu, kad taupumo sumetimais vienu straipsniu pateikiami *murdyti* ir *murgdyti* laikomi variantais, kurių reikšmės visiškai sutampa. Sprendžiant iš iliustracijose pateikiamų priešdėlinių vedinių, kurie visi padaryti tik iš *murdyti*, galima spėti, kad pastarasis variantas ir laikomas pagrindiniu. Juo aiškinamas ir atskiru straipsniu pateikiamas *murkdyti*, kuris tik pirmąja

³ Žodyno redaktorių prašymu (tarpininkaujant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos vyr. specialistei Aistei Pangonytei), savo nuomones rūpimu klausimu yra išsakę doc. dr. Jurgis Pakerys ir doc. dr. Albinas Drukteinis. Būtų labai naudinga, jei jie sutiktų savo mintis išplėtoti ir su jomis viešai supažindintų platesnę visuomenę.

reikšme sutampa su kitais dviem veiksmažodžiais ir be šios turi dar jiems nebūdingą perkeltinę reikšmę. Sangražinis vedinys *murkdytis* neišskirtas atskira reikšme (plg. *mur(g)dyti* 3. *sng.*).

1.2. DŽ₂ pateikiami tik du iš aptariamųjų nepriešdėlinių veiksmažodžių:

mùrd||yti, ~o, ~è 1. gramzdinti, nardinti į vandenį, į purvyną: *Nemùrdyk taip giliai*. || *sng.*: *Po dumblą ~ytis*. 2. kimšti, kišti, grūsti: *Šieną ~o į maišą, į daržinę*. ~ymas (1)

mùrkd||yti, ~o, ~è 1. nardinti į vandenį, murdyti: *~o vaiką į upę – dar prigirdys*. || *sng.*: *~ydamiesi šieną traukė iš balos*. 2. *prk.* velti, traukti į bėdą. ~ymas (1)

Ir DŽ₂, ir vėlesniuose leidimuose priešdėliniai veiksmažodžiai, išskyrus priešdėlio *ne-* vedinius, pateikiami atskirais straipsniais. Šiame leidime yra keletas priešdėlinių veiksmažodžių su šaknimi *murg-*, taigi iš esmės DŽ₂ pateikia visų trijų šaknų (*mur-*, *murg-*, *murk-*) veiksmažodžių. Įdomu, kad *murdyti* ir *murkdyti* bei *įmurdyti* ir *įmurkdyti* pateikiami atskirais straipsniais. Kitų priešdėlių vediniai su savo variantais, turinčiais šaknį *murg-*, pateikiami tame pačiame straipsnyje (*išmur(g)dyti*, *numur(g)dyti*, *primur(g)dyti*, *sumur(g)dyti*, *užmur(g)dyti*), išskyrus *pamurdyti* ir *pamurgdyti*, kurie pateikiami atskirai. Beje, *pamurgdyti* aiškinamas „pamurdyti“ (ne nurodomas į jį). Iliustraciniai pavyzdžiai (tiek sutrumpintieji, tiek ištisiniai) šiuo atveju nesuteikia galimybės spėti, kuris variantų laikomas pagrindiniu. Pvz.:

išmùr(g)d||yti, ~o, ~è išmaudyti, panardinant į vandenį: *I. šunelį*. || *sng.*: *Įkrito į upę ir išsimùr(g)dė visas*.

užmùr(g)d||yti, ~o, ~è 1. užkišti, užkimšti: *Butelį su kamščiu ~o*. 2. murgdant užkamuoti: *Vaikai ~ys kačiuką*. 3. užmaukšlinti: *U. kepurę ant galvos*.

Aptariamųjų veiksmažodžių ir jų vedinių semantinė struktūra pateikiama panašiai kaip ir ankstesniame žodyno leidime, išskyrus sangražinius veiksmažodžius, kurie nebepateikiami atskiromis reikšmėmis.

1.3. DŽ₃₋₄ pateikiami visi trys nepriešdėliniai veiksmažodžiai:

mùrd||yti, ~o, ~è 1. gramzdinti, nardinti į vandenį, į purvyną: *Nemùrdyk taip giliai*. || *sng.*: *Po dumblą ~ytis*. 2. kimšti, kišti, grūsti: *Šieną ~o į maišą, į daržinę*. 3. *prk.* traukti, velti į bėdą: *Pats įkliuvo ir mane ~o*. ~ymas (1)

mùrgd||yti, ~o, ~è žr. *murdyti*

mùrkd||yti, ~o, ~è 1. žr. *murdyti* 1. 2. žr. *murdyti* 3

Jų reikšmės išdėstomos kitaip, t. y. perkeltinė reikšmė „traukti, velti į bėdą“, ankstesniuose DŽ leidimuose buvusi būdinga tik veiksmažodžiui *murkdyti*, dabar priskiriama ir veiksmažodžiui *murdyti*, kuris laikomas pagrindiniu variantu, kiti veiksmažodžiai į jį tik nurodomi. Be to, *murgdyti* semantika visiškai sutampa su *murdyti* (kaip ir DŽ₁), o *murkdyti* neturi reikšmės „kimšti, kišti, grūsti“ (tai būdinga visiems DŽ leidimams).

Ryščiausia DŽ₃₋₄ naujovė – nebėra priešdėlinių veiksmažodžių variantų su -g-, kurie ankstesniame leidime buvo pateikiami vienoje antraštėje su pagrindiniu variantu. Vienintelis *išmur(g)dyti* (tai ir vienintelis variantų pateikimas vienoje antraštėje), matyt, išliko per klaidą. Taigi DŽ₃₋₄ liko tik du šaknies *murg-* veiksmažodžiai – *murgdyti* ir *išmurgdyti*.

1.4. Elektroniniuose DŽ₅₋₆ vaizdas iš esmės pasikeičia – nebelieka variantų su šaknimi *murk-* (išskyrus *prisimurkdyti*), o šaknies *murg-* veiksmažodžiai visur nuosekliai nurodomi į pagrindinį variantą *murdyti* ir jo priešdėlinius vedinius.

Dar įdomu, kad visuose DŽ leidimuose, išskyrus pirmąjį, pateikiama antroji *užmurdyti* reikšmė „murdant (*murgdant* DŽ₂) užkamuoti“: *Vaikai užmurdys kačiuką*. Tačiau pamatinio veiksmažodžio straipsnyje tokios reikšmės, kuria galėtų remtis vedinys (plg. LKŽ teikiamą „niurkyti, maigyti“), nėra.

1.5. Aptariamųjų veiksmažodžių ir jų priešdėlinių vedinių pateikimas LKŽ ir LKŽ_e skiriasi. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad LKŽ_e *murgdyti* laikomas klaida, taisomas į *murkdyti*, pateikiamas be iliustracinių pavyzdžių, nėra nei jo vedinių. Spausdintinis LKŽ pateikia tiek *murgdyti*, tiek sangražinį ir priešdėlinius jo vedinius *įmurgdyti*, *numurgdyti*, *nusimurgdyti*, *pamurgdyti*, *pasimurgdyti*, *primurgdyti*, *prisimurgdyti*, *sumurgdyti*. Jie visi nurodomi į *murdyti* arba atitinkamus priešdėlinius ar sangražinius jo vedinius, iliustruojami pavyzdžiais iš gyvosios kalbos ir raštų.

Apskritai LKŽ užfiksuota daugybė tos pačios arba artimos semantikos žodžių su šaknimis *mur-*, *murg-*, *murk-* ir kt.: *murà* „klampynė, purvynas“; 1 *mūras* „įmirkusi, pažliugusi žemė“; *mūras*², -à „šlapias, pažliugęs“; *mur-dėti*, *mūrda* (*mūrdi?*), -ėjo „būti paskendusiam, skendėti, grimzdėti“; *murđynas*, *murđynė* „klampi, pelkėta vieta, dumblynas“; *mūrdinti* (-yti), -ina, -ino žr. *murdyti* 4 („kišti į vandenį ar šiaip kokį skystį, gramzdinti, nardinti“); *mūrduloti*, -oja, -ojo „bet kaip prausti, murdyti“; 1 *murgėti*,

mùrga, -éjo „smulkiai lyti, purkšti“; *murglà* „tiršta migla; labai smulkus lietus“; *muřglinas*, -à 1. „purvinas, nešvarus“; 2. „sukaitęs, suprakaitavęs“; *murglėnas* „purvynas“; *murglėnė* „labai klampi vieta, dumblynas“; 2 *muřglinti*, -ina, -ino „purvinti, tepti“; *muřglytis*, -ijasi, -ijosi „maudytis, turlytis“; *murgliuoti*, -iuoja, -iavo „tepti, terlioti“; *murglótas*, -a „su smulkiu lietumi, miglotas“; *murglóti*, -ója, -ójo „smulkiai lynoti, dulksnoti“; 3 *mùrinas*, -à 1. „purvinas, murzinas, išteptas“; 2. „šlapias, suplukes, sušilęs“; 1 *mùrinti*, -ina, -ino 1. „tepti, terlioti, murzinti“. | refl.; 2. „mirkyti, šlapinti“; 2 *mùrinti*, -ina, -ino „murdyti“; 2 *įmùrinti* „įmurdyti, įkišti“; 2 *išmùrinti* žr. *išmurdyti* 3 („važiuojant išmindyti, išdrembti“): *Išmùrintas kelys*; *mùrioti*, -ioja, -iojo 1. „tepti, teršti, purvinti“; 2. refl. „netikusiai praustis, terliotis“; *mùrkyti*, -o (-ia), -ė „maigyti, niurkyti“; *įmùrkyti* „įkišti, įniurkyti“; *sumùrkyti* 1. „sulamdyti, suniurkyti, sumaigyti“; 2. „sutraiškyti, sutriuškinti, sumurdyti“; 3. „sukišti į vandenį, sumerkti“; *murklėnė* žr. *murglėnė*; 2 *muřklinti*, -ina, -ino žr. 2 *murglinti*; *murklóti*, -ója, -ójo „klampoti, makoti“; *murknà* „atlydys, atodrėkis“; *murknùs*, -ì „apsiniaukęs, darganotas“; *murksóti*, *muřksó*, -ójo 3. „būti apsiniaukus“; 1 *murkslà* „smulkus lietus“; *murkslėnti*, -ėna, -ėno „terlioti, purvinti, nešvariai ką daryti (pvz., skalbti)“; 1 *mùrkslinti*, -ina, -ino „tepti, terlioti“; *mùrkslioti*, -ioja, -iojo 3. „prastai, nešvariai mazgoti, prausti“; *murkslótas*, -a „apsiniaukęs; smulkiais lašeliais lynojantis“; 1 *murkslóti*, -ója, -ójo „smulkiai lyti, lynoti“; *mùrktelėti*, -ėja (-ia), -ėjo 1. „staiga pasinerti“; 2. „staiga įlįsti, įbėgti, šmurkštelėti“; 2 *muřkti*, -ia, -ė „be paliovos lyti, merkti“; 2 *murla* „rūkas, migla“; 2 *murlià* „klampi vieta, dumblynė“; *muřliotis*, -iojasi, -iojosi „lynoti, dulkti“; *muřlyti*, -ija, -ijo 1. „teršti, tepti, drumsti“; 2. refl. „pliuškentis, taškytis, turlytis“; *mùrti*, -sta (*mūra*), -o 1. „šlapti, mirkti, težti“; 3. „klimpiti, grimzti“ ir kt. Dar plg. *mùrmaliuoti*, -iuoja, -iavo žr. *murlyti* 2: *Ančiukai mùrmaliuoja po klaną*; *murmėnė* 1. „klampynė“; *mùrminti* (-yti), -ina, -ino 3. „kišti, grūsti, murdyti“; 5. refl. „važiuoti blogu keliu, klampoti“. Turint galvoje tiek formas, tiek reikšmės tapatumą ar panašumą, straipsnyje nagrinėjamus šaknų *mur-*, *murg-*, *murk-* ir kitus čia išvardytus žodžius dar galima sieti su *mirkti*, *merkti*, *maurai* ir pan.

Gausūs LKŽ duomenys rodo, kad tiek šaknies *murg-*, tiek *murk-* žodžiai sudaro nemažus darybos lizdus. Abiem atvejais įmanomos pozicijos prieš balsį ir pusbalsį (pvz.: *murgėti*, *murgla*, *murkti* (*murkia*, *murkė*), *murkyti*, *murkna*), todėl šaknies *murg-* rašybą laikyti klaidinga dėl priebalsių asimiliacijos būtų neteisinga.

Apibendrinus LKŽ ir LKŽ_e duomenis matyti, kad šaknies *mur-* veiksmažodžiai būdingesni žemaičiams ir vakarų aukštaičiams, o *murg-* / *murk-* – rytų aukštaičiams.

2. ETIMOLOGINIŲ ŠALTINIŲ DUOMENYS

Ernsto Fraenkeliu *Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne* žodyje *muřglinas* „permirkęs“ *-gl-* kildinama iš *-*dl-*, šis žodis siejamas su *mūrdyti*, *mūrți*, *mūras*, *murióti*, *máuras* „dumblas, purvas“, taip pat su la. *murdi* „čiurkšlė, versmė (Sprudel)“, *mūrdēt* „kunkuliuoti“, *murđināt* „drumsti“, *murga* „bala, klanas, nešvari būtybė (Pfütze, unreines Wesen)“, *murīt*, *-ēt* „sutepti, supurvinti“ (Fraenkel 1965: 472). Karlio Miūlenbacho ir Janio Endzelyno žodyne *murđināt* 1. „drumsti“ (*vandenį*); 2. „daryti, kad kunkuliuotų, burbuliuotų“ (*vanduo*); 3. „daryti, kad murktų“ (*katė*) galimai siejamas su lie. *mūrdyti* (Wohl zu li. *murdyti* „etwas im Wasser rüttelnd behandeln“; ME 1925–1927: 668), o *murga* – su lie. *mūrți* (ME 1925–1927: 669).

Latvių etimologijos žodyne su *murdyti* siejamas la. *murđēt^b* „burbuliuoti, kunkuliuoti“, rusų tarmybė *мурда* „purvas, purvynas“. Pagrindinę šaknies reikšmę parodąs tarm. *murīt* „aptaškyti, sutepti, išterlioti“, *murga* „bala, klanas“. Latviško žodžio reikšmei įtakos turėjęs homonimas *murđēt^a* „neaiškiai kalbėti, niurnėti, murmėti“ (Karulis 1992: 608–609)⁴.

Wojciecho Smoczyńskio *Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne* šaknies *murk-* žodžiai *murksėti* „pasinerti, grimzti“, *murknà* „atodrėkis“ pateikiami etimologizuojant veiksmažodį *merkti*, šaknies *mur-* veiksmažodžiai ir vardažodžiai (*i*)*mūrți*, *mūrdyti(s)*, *murđėti*, *mūrinti*, *murà*, *mūras*, *mūrinas* ir kt. – etimologizuojant žodį *máuras*. O *murgėti*, *murglà*, *murglóti*, remiantis le. *mżyc* reikšmių santykiu (1. „dulkti, lynoti“ ir 2. „būti matomam kaip per miglą, šviesti išsklaidyta šviesa, žybčioti, mirgėti“), siejami su la. *mūrgt* „leisti laiką nemiegant, plūktis, kamuotis“, *mūrgi* „kliedesys, svaičiojimas; šmėklos; šiaurės pašvaistė“, *mūrguôt* „kliedėti, svaičioti, fantazuoti“ ir pateikiami žodžio *mirgėti* etimologijoje (Smoczyński 2007: 378, 390, 404).

⁴ Plg. lie. *mūrmini* (*-yti*), *-ina*, *-ino* 1. intr. N „murmėti, niurnėti“. 2. tr. „erzinti, pykdyti“: *Kam mūrmini juos, t. y. pykini!* J. 3. tr. „kišti, grūsti, murdyti“: *Dukrele, mūrminink gerai siūlus, kad dažai geriau nukąstų* Kp. 4. tr. „urbinti, krapštyti“: *Dalgiakočiu ėmiau murmyti liūnų, ir atsivėrė eketėlė* Slm. 5. refl. „važiuoti blogu keliu, klampoti“: *Mūrminas po duobes, ir gana* Skr. (LKŽ_e).

Viename iš *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazės* įrašų (<http://etimologija.balt nexus.lt/?w=murdyti>) *murdyti* „purtyti“ gretinamas su praslaviškos kilmės serbų–kroatų žodžiais (pamatuotais **mǫrd-*) **mǫrdati* (*sę*) – *mǫdamu* (*ce*) ir juos atitinkančiais slov. *mǫdati*, bulg. *mǫrdam*, *mǫrdvam*, *mǫrdna*, le. *mardać*, *merdać*, s. č. *mrdati* (visų reikšmės panašios – „judinti, liesti“). Duomenų apie *murgdyti*, *murkdyti* nėra (žiūrėta 2010 11 24).

Taigi informacija apie nagrinėjamuosius veiksmažodžius etimologiniuose šaltiniuose yra gana įvairi, kai kuriais atvejais kelianti abejonių. Nė vienoje etimologijoje jie nėra minimi visi trys. Veikiausiai *murdyti(s)*, *murgdyti(s)*, *murkdyti(s)* laikytini skirtingos kilmės žodžiais. Žiūrint sinchroniškai pirmasis sietinas su *murti*, trečiasis – su *merkti*, *mirkti*. Antrasis – *murgdyti(s)* – akivaizdžiai nėra suskardėjęs *murkdyti(s)* variantas.

3. SEMANTIKA

Pagrindinė aptariamųjų veiksmažodžių *murdyti*, *murgdyti*, *murkdyti* reikšmė yra „(ppr. ne kartą) kišti, nardinti į skystį ar pan. terpę“, pvz.: *murkdyti į vandenį, į sniegą; murkdyti purvyne* (daugiau šios ir kitų reikšmių iliustracinių vartosenos pavyzdžių žr. šio straipsnio 5-ame skyriuje pateiktame pirminiam BŽ žodyniniame straipsnyje). Iš šios reikšmės atsirado perkeltinė reikšmė „kenkti, velti į bėdą, žeminti, niekinti, žlugdyti“, pvz.: *geras įmonės vardas dabar murkdomas purve; teismuose užmurkdyti; sumurdytas konkurentas vargiai beatsigaus*. Veiksmažodis *murdyti* savitas tuo, kad jo vedinys *išmurdyti* dar reiškia „ištežinti, sugadinti minant, važiuojant (apie kelius)“⁵. Pastebėtina, kad vartosenos pavyzdys su šia reikšme užfiksuotas tik pirmame iš visų DŽ leidimų (žr. cituotą *murgdyti* straipsnį), tiesa, jis klaidingai iliustruoja anksčiau minėtą pirmąją reikšmę. Tačiau patyrinėjus vartoseną panašu, kad veiksmažodis *išmurdyti* ištežinimo reikšme vartojamas dažniausiai.

Su pagrindine nardinimo į skystį ar pan. terpę reikšme susijusios san- gražinių vedinių *murdytis*, *murgdytis*, *murkdytis* reikšmės „klampoti, grimz- tant judėti, kapanotis ir pan.“ bei „maudytis, nardyti, pliuškentis“; yra ir

⁵ Ko gero, *išmurdyti* šia reikšme laikytinas priešdėlietu, o ne priešdėliniu veiksmažodžiu, t. y. priešastiniu priesagos *-dyti* vediniu iš *išmurti*, o ne priešdėlio *iš-* vediniu iš *murdyti*. Pastarojo straipsnyje LKŽ ši reikšmė nenurodoma. Be abejo, priklausomai nuo konteksto, *išmurdyti*, kaip ir daugelio kitų priešdėlius ir priesagas turinčių veiksmažodžių, daryba gali būti aiškinama ir antraip (Urbutis 1978: 92).

perkeltinė reikšmė „vargti, kamuotis, susidurti su kliūtimis, dėti pastangas dorojantis su rūpesčiais, sprendžiant problemas ir pan.“; pvz., *murkdytis skološe, intrigose, skandaluose*.

Remiantis spausdintinių DŽ leidimų duomenimis, *murkdyti* neturi reikšmės „su jėga kišti, kimšti, grūsti“, būdingos veiksmažodžiams *murdyti* ir *murgdyti*. LKŽ_e pateikia *įmurkdyti*, *primurkdyti* ir *sumurkdyti* vartosenos pavyzdžių, rodančių šią kimšimo, grūdimo reikšmę: *O kas čia tave įmurkdė į tą maišą?* rš. *Kuo tik radęs, savo maišą primurkdė* Svn. *Moteriškė, sumurkdžiusi atgal į kašutę beišlendantį gaidį, nuskubėjo savo keliais* P. Cvir. Tiesa, spausdintiniame LKŽ pirmieji du sakiniai iliustruoja veiksmažodžius *įmurgdyti* ir *primurgdyti* (nurodant tuos pačius šaltinius)⁶.

4. DABARTINĖS VARTOSENOS ATSPINDYS INTERNETE

Tiriant dabartinę veiksmažodžių *murdyti(s)*, *murgdyti(s)*, *murkdyti(s)* ir priešdėlinių jų vedinių vartoseną pasitelkta Google paieškos sistema (žiūrėta 2010 06 16–20; sangražiniai veiksmažodžiai papildomai tirti 2010 11 08, gauti rezultatai iš esmės atitiko ankstesnius). Viešai prieinami interneto tekstai pagal komunikacijos pobūdį sąlygiškai gali būti skirstomi į informacinius ir komunikacinius, pastarieji veikiau prilygintini „parašytos formos (daugiau ar mažiau) privačios sakininės kalbos atmainai“ (Vaičekauskienė 2008: 71–72). Šiuo atveju statistiniai duomenys rinkti interneto tekstų neklasifikuojant į minėtas dalis, nors iš pirmo žvilgsnio galima pasakyti, kad komunikacinio pobūdžio tekstų buvo daugiau. Tai natūralu, nes tirtieji žodžiai yra stilistiškai žymėti, būdingi šnekamajai kalbai. Ypač dažnai jie vartojami perkeltinėmis reikšmėmis. Iš dalies komunikacinio pobūdžio tekstai gal net ir svarbesni šiam tyrimui – kaip atsvara nagrinėtiems leksikografiniams šaltiniams, iš kurių (dėl gana nevienalyčio pateikimo) sudėtinga

⁶ Apskritai dalis pavyzdžių, spausdintiniame LKŽ_e pateikiamų su šaknimi *murg-*, elektroniniame leidinyje atitinkamai pakoreguoti iliustruoja šaknies *murk-* veiksmažodžių vartoseną (į tai BŽ redaktorių dėmesį atkreipė doc. dr. Albinas Drukteinis). Daugumas pakoreguotųjų pavyzdžių yra iš gyvosios kalbos, žodžių rinkėjai galėjo juos užrašyti remdamiesi savu taisyklingos rašybos supratimu (t. y. su *-g-*). LKŽ_e rengėjams nutarus *murgdyti* laikyti klaidingos rašybos atveju, cituotieji ir kiti vartosenos pavyzdžiai galėjo būti pataisyti ir pateikti taisyklingos rašybos veiksmažodžių straipsniuose. Tiesa, pataisyti ir keli pavyzdžiai iš rašytinių šaltinių, tačiau senų ar dėl kitų priežasčių ne itin patikimų rašybos prasme – jie pažymėti sutrumpinimais BsP (= Lietuviškos pasakos yvairios. Surinko Dr. J. Basanavičius. I–IV dalis. Chicago 1903–1905) ir rš (= vertimų ir šiaipjau mažiau teišsiskiriančių raštų žodis ar sakinyš).

spřesti apie realiąją minętu veiksmazodžių vartoseną ir tarpusavio ryšius. Ieškota tiek paprastųjų, tiek sangražžinių veiksmazodžių asmenuojamųjų formų, taip pat veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių. Kadangi paieškos eilutės ilgis yra ribotas, o veiksmazodžiai pasižymi formų gausa ir įvairove, ieškoti pasirinktos labiausiai tikėtinos, t. y. dažniausios, formos (plg. Aleksandravičiūtė 2008: 270). Pavyzdžiui, *murdyti*, *murdytis* atveju paieškos eilutės buvo tokios:

(1) asmenuojamosios paprastosios formos – „murdyti“ OR „murdaui“ OR „murdaui“ OR „murdo“ OR „murdome“ OR „murdote“ OR „murdžiau“ OR „murdei“ OR „murdė“ OR „murdėme“ OR „murdėte“ OR „murdydavau“ OR „murdydavai“ OR „murdydavo“ OR „murdydavome“ OR „murdydavote“ OR „murdysiu“ OR „murdysi“ OR „murdys“ OR „murdysime“ OR „murdysite“ OR „murdytų“ OR „murdyk“ OR „murdykite“;

(2) asmenuojamosios sangražžinės formos – „murdytis“ OR „murdausi“ OR „murdaisi“ OR „murdosi“ OR „murdomės“ OR „murdotės“ OR „murdžiausi“ OR „murdeisi“ OR „murdėsi“ OR „murdėmės“ OR „murdėtės“ OR „murdydavausi“ OR „murdydavaisi“ OR „murdydavosi“ OR „murdydavomės“ OR „murdydavotės“ OR „murdysis“ OR „murdytųsi“ OR „murdykis“ OR „murdykitės“;

(3) veikiamųjų dalyvių formos – „murdomas“ OR „murdomo“ OR „murdomam“ OR „murdomą“ OR „murdomu“ OR „murdomame“ OR „murdomi“ OR „murdomų“ OR „murdomiems“ OR „murdomus“ OR „murdomais“ OR „murdomuose“ OR „murdoma“ OR „murdomos“ OR „murdomai“ OR „murdomoje“ OR „murdomoms“ OR „murdomomis“ OR „murdomose“;

(4) neveikiamųjų dalyvių formos – „murdytas“ OR „murdyto“ OR „murdytam“ OR „murdytą“ OR „murdytu“ OR „murdytame“ OR „murdytiems“ OR „murdytus“ OR „murdytais“ OR „murdytuose“ OR „murdyta“ OR „murdytos“ OR „murdytai“ OR „murdytoje“ OR „murdytoms“ OR „murdytomis“ OR „murdytose“.

Paieškos rezultatai pateikti 1-oje lentelėje. Pirmoje (1) skiltyje pateikiama paprastųjų, (2) – sangražžinių veiksmazodžių asmenuojamųjų formų statistika, (3) – veikiamųjų ir (4) – neveikiamųjų dalyvių (išskyrus daugiskaitos vardininko ir kilmininko formas, kurios sutampa su bendraties ir tariamosios nuosakos 3-iojo asmens formomis, todėl yra skaičiuotos kartu su asmenuojamomis paprastosiomis formomis) skaitiniai duomenys. Pirmoje skaičių eilutėje pateikta nepriešdėlinių, tolesnėse – įvairius priešdėlius turinčių veiksmazodžių, pvz., antroje eilutėje – *į(si)murdyti*, *į(si)murgdyti*, *į(si)murkdyti*, trečioje – *iš(si)murdyti*, *iš(si)murgdyti*, *iš(si)murkdyti* ir t. t., statistika.

Taip pat domėtasi aptariamųjų veiksmazodžių abstraktais, jų paieškos eilutes sudarė pilnos paprastųjų ir sangražžinių daiktavardžių kaitybos paradigmos. Veiksmų pavadinimų vartosenos dažnumą rodo 2-a lentelė.

1 LENTELĖ. Veiksmažodžių su šaknimis *mur-*, *murg-*, *murk-* vartosena

Priešd.	murdyti					murgdyti					murkdyti				
	(1)	(2)	(3)	(4)	iš viso	(1)	(2)	(3)	(4)	iš viso	(1)	(2)	(3)	(4)	iš viso
–	153	192	31	9	385	52	86	16	4	158	278	529	122	21	950
į-	53	1	15	16	85	8	1 ?	-	2	11	108	5	6	35	154
iš-	10	2	-	4	16	8	5	-	2	15	31	21	2	18	72
ne-	16	12	1	1	30	1	12	1	4	18	16	19	3	4	42
nu-	10	2	-	7	19	3	-	-	1	4	8	1	1	4	14
pa-	39	35	1	5	80	31	21	-	5	57	76	92	5	10	183
pri-	11	3	-	1	15	1 ?	-	-	-	1	4	4	-	2	10
su-	51	11	1	22	85	23	-	1	8	32	78	2	5	31	116
už-	4	-	-	2	6	-	-	-	-	-	7	4	3	1	15
Iš viso	347	258	49	67	721	127	125	18	26	296	606	677	147	126	1556

2 LENTELĖ. Veiksmų pavadinimų su šaknimis *mur-*, *murg-*, *murk-* vartosena

Priešd.	murdymas			murgdymas			murkdymas		
	ppr.	sng.	iš viso	ppr.	sng.	iš viso	ppr.	sng.	iš viso
–	19	23	42	11	5	16	39	5	44
į-	1	-	1	1	-	1	-	-	-
iš-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
ne-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
nu-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
pa-	2	3	5	1	6	7	7	19	26
pri-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
su-	5	-	5	-	-	-	3	1	4
už-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iš viso	27	26	53	13	11	24	53	27	80

1 ir 2-a lentelės akivaizdžiai rodo, kad dažniausi yra šaknies *murk-* veiksmažodžiai ir jų abstraktai – atitinkamai 1556 ir 80 vartosenos pavyzdžių. Gerokai rečiau vartojami šaknies *mur-* veiksmažodžiai ir daiktavardžiai (721 ir 53), o šaknies *murg-* veiksmažodžiai yra daugiau nei penkis kartus (abstraktai – 3,3 karto) retesni už dažniausius šaknies *murk-* veiksmažodžius (rasta 296 veiksmažodžių ir 24 daiktavardžių pavartojimo atvejų). Turint galvoje interneto tekstų įvairumą, komunikacinio pobūdžio tekstų vyravimą, skirtingą jų autorių raštingumo lygį (dauguma tekstų nėra redaguoti) ir kitus nekalbinius veiksnius, šiais dažnumo rodikliais, pasirenkant vieną ar kitą šaknies variantą kaip pagrindinį, galima remtis tik iš dalies. Nežinia, kurie tekstų autoriai variantus su *murg-* ir *murk-* renkasi sąmoningai, o kurie paprasčiausiai rašo, kaip girdi, nekreipdami dėmesio į priebalsių asimiliaciją. Vis dėlto statistiniai duomenys yra labai iškalbingi ir rodo, kad šaknies *murk-* formos akivaizdžiai vyrauja dabartinėje vartosenoje⁷.

5. PATEIKIMAS BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE

Pagal BŽ koncepciją šis žodynas „turi būti realių normų žodynas, kuriame, taisyklingumo kriterijus taikant diferencijuotai ir nevengiant pateikti variantų, būtų formuojama prestižinė kalba, nenaikinant kasdienės“ (Naktinienė 2000: 16). Kasdienėje kalboje, remiantis atliktu tyrimu, šaknų *mur-*, *murg-* ir *murk-* veiksmažodžiai vartojami variantiškai, turi tas pačias pagrindines reikšmes, o *mur-* ir *murk-* žodžių semantika yra beveik tapati.

Reikia turėti galvoje, kad naujasis žodynas bus norminis, o normos pokyčiai negali būti staigūs. Pagrindinis kodifikacijos reikalavimas: palaikyti esminę normos ypatybę – stabilumą (Pupkis 1980: 37; Vitkauskas 1995: 88). Kita vertus, „BŽ rengėjai turi paisyti normų visuomeniškumo, o rinkdamiesi iš kelių bendrinei kalbai priimtinių variantų – laikytis vartosenos viršenybės principo“ (Naktinienė 2000: 17).

Apsisprendžiant dėl pagrindinio varianto BŽ, kreiptinas dėmesys į žodžių kilmę, darybos ryšius su to paties darybos lizdo žodžiais (reikšmių ir formos atžvilgiu), pateikimo žodynuose istoriją ir dabartinę vartoseną. Pastarasis veiksnys šiuo atveju itin reikšmingas, nes dabartinė rašytinė vartosena rodo, kad *murdyti* ir *murkdyti* semantika yra tapusi beveik tapati, žodžiai turi tas

⁷ Įdomu, kad *Google* paieškos įrankis, remdamasis savo paties statistiniais duomenimis ir vartosenos dažnumo rodikliais, kartais atsiklausia, siūlydamas dažnesnį variantą, pvz., „Galbūt jūs norėjote ieškoti *įmurkdyti*?“ (kai ieškoma *įmurgdyti*).

pačias reikšmes. Iš priešdėlinių vedinių išsiskiria tik savitos reikšmės *išmurdyti*. Kai kurie priešdėliniai *murgdyti* vediniai turi mažiau reikšmių nei pagrindiniai jų variantai, bent jau taip rodo jų vartoseną internete.

Pagrindiniu variantu rengiamame žodyne siūloma laikyti dažniausiai vartojamą ir daugiausia reikšmių turintį *murkdyti*. Atskirai į kiekvieną jo reikšmę nurodyti retesnio varianto *murdyti* reikšmes, pateikiamas su iliustraciniais pavyzdžiais. *Murgdyti*, siekiant pernelyg nenutolti nuo LKŽ_e, šiuo metu numatoma pateikti tik nurodomą į pagrindinį variantą, bet neskirstyti reikšmėmis ir neilustruoti. Taigi aptariamųjų veiksmažodžių straipsniai BŽ galėtų atrodyti maždaug taip (tai negalutinė jų redakcija, be kita ko, čia pernelyg gausu vartosenos pavyzdžių, kurie duodami siekiant geriau pailustruoti žodžių semantines struktūras ir tarpusavio ryšius):

mùrkdyti, *mùrkdo*, *mùrkdė* vksm. 1. (ką) (ppr. ne kartą) kišti, nardinti į vandenį ar kt. skystį, purvą, sniegą ar pan., juose panardinus judinti: *Vaikai mėgsta nárdyti, mùrkdyti vienas kitą. Láimei, laikù pastebėjau bangų mùrkdomas mergáites.* | (ką, į ką, kame): *Braukiù muilina mazgotè taukúotas lèkštès ir mùrkdau vandenyjè. Vairúotojai vèl mùrkdys mašinàs purvòynemis viřtusiose daugia-bùčių kiemių vejose. Išsìkepiu žagaréliùs, paskuì mùrkdžiau juòs į mèdų.* | sngr.: *Kai plūdè pràdeda mùrkdytis, tráuk mèškerę.* | neig. (ko, į ką, po ką): *Nebemùrkdau žieminių bātų į purvòną ir balàs, išsitráukiau botùs. Vandenyjè negálima išdykáuti, mùrkdyti vienas kito. Gėras tàs visurèigis, po pèlkes ir purvònus nemùrkdymas.* | prk. (kuo): *Buvaù dèkingas áutoriui už tai, kad nemùrkdè nòsimi į sàvo apràšomą žàvesj.* 2. sngr. (kame, po ką) klampoti, braidyti, grimztant judėti, kapanotis, kapstyti: *Pievoje [po duñblą] su bòtais mùrkdèsi fotografè. Prekeiviai dèvètais drabùžiais lýjant mùrkdosi balosè [po balàs]. Panašù, kad rėgbininkai labai mėgsta mùrkdysis purvuosè. Dèl (pàместо) brangaùs žiedo santèchnikai keliàs vālandas mùrkdèsi kanalizácijoje. Žmónès mùrkdèsi, važiuòdami per upèlį.* | prk.: *Tù mùrkdaisi savìgailoje.* | neig. (kame, po ką): *Àš nesimùrkdysiu po sniegą. Kad žmónès nesimùrkdytų pavāsario ir rudeñs purvè, nuòlat pažliuñgantis žvyrkelis bũvo išgrįstas akmenimis.* 3. sngr. (kame) maudyti, nardyti, pliuškentis: *Vaikai, ganè mùrkdysis, lípkit į krañtą! Dėginomès, mùrkdèmès júroje [bangosè] ikì pamèlynávimo. Paũščiai upeliukè mùrkdosi. Žiemą jiè mùrkydavosi eketèjè.* 4. (ką) kenkti, daryti bloga, traukti, velti į bėdą, žeminti, niekinti, žlugdyti: *Kol cāras mùs mùrkdè, kitos taùtos sukùrè šedevrùs. Kultũros sóstinès mètais Vĩlnius ir šlòvintas, ir mùrkdymas. Stratėgija paprastà – kaip nòrs pritráukti klieñtą ir tadà jau jĩ mùrkyti. Žmogùs bũvo, žmogùs ir líks, kad ir kaip jĩ mùrkytumète.* | (ką, į ką, kame, kuo, po ką): *Reklāmos verslè kūrėjas yrà nuòlat mùrkdomas į puřvą. Valdžià Lĩetuų mùrkdò j*

skolų liūną. Kiek dar leisime šaliės gėrą vařdą mūrkdyti purvė? Stėnkimės pašnekovą skātinti, reñti, o ne mūrkdyti kritikoje. Kām dabař taĩp vėnas kitą po purvyną mūrkdyti? Pats ne kařtą buvaũ mūrkdytas snukiũ į puřvą. • plg. skandinti, klampinti. | neig. (ko): *Jei jau savė áukštini, bent jau kolegų nemūrkdyk. Nereikia mūrkdyti kitų žmonių.* | neig. (ko, kame): *Tikras žurnalistas neturėtu skaitytojo mūrkdyti atmosferė.* 5. sng. (kame, su kuo) vargti, kamuotis, susidurti su kliūtimis, dėti pastangas esant tam tikroje būklėje (ppr. dorojantis su rūpesčiais, nemalonumais, sprendžiant problemas): *Mūrkdytis skurdė [korupcijoje, interesų konfliktuose, intrigoje, skolosė]. Mūrkdomeš rutinoje [įstatymų painiavoje] kaip mūrkdęsi. Áš irgi įstumtas į tą pačią duobę, kurioje mūrkdosi visà Lietuvà. Eksprezidentas mūrkdosi skandálų purvė. Komanda mūrkdosi turnyro lentėlės apačioje (sport.). Mūrkdasi eilėse ir vėl pasižadau sau kitąsyk apsipiřkti iš anksto.* • plg. skęsti, klimpti. | (su kuo): *Áš jau antrà dienà mūrkdasi su tuõ slaptžodžiu.* 6. (kà, į kà) su jėga kišti; [sin.] kimšti, grūsti: *Mergaičiukė užverčia knygą ir mūrkdó jà į raĩkinę. Tókią dovanėlę tik imk ir mūrkdyk į Kalėdų Senėlio maiřą.* | prk.: *Vaikaĩ mūrkdó noselės į metàs.* | neig. (ko, į kà): *Nemūrkdau vaĩko kojytės į bātą per jėgą.* 7. (kà) niurkyti, maigyti: *Dukrýtės mūrkdomas kačiukas kurį laiką nesiprieřina.*

mūrdyti, mūrdo, mūrde vksm. MURKDYTI: 1. (kà): *Lėdo lýtys medžiũs vis spáudė, mūrde.* | (kà, į kà, kame): *Šunýtis vis mūrdo į sniegą savo užgautą snukutį. Jiė mūrdo visureigiũs purvynuose, gėna juõs į pavojingas trasàs.* | neig. (ko, į kà, kame): *Nemūrdsi manęs sniegė [į pusnį] ir gniũžtėmis nebesimėtysime.* | prk. (kuo): *Mũsų policija nusikaltusių móterų dar nemūrdo vėidu į asfaltą.* 2. sng. (kame, po kà): *Mūrdausi griovyje [eketėje, pėlėje], skęstũ. Atvažiãvę (į tuřgų) mūrdeš po sniegą. Visureigiai trasoje mūrdeši po balàs.* 3. sng. (kame): *Vaikaĩ mūrdsi sau tvenkinyje patėnkinti. Gátvių neřvarumuose mūrdeši kiaulės, paũkščiai ir řunys.* 4. (kà): *Ji nepasidavė mūrdoma ir dar bỹlą laimėjo. Peñkiasdeřimt mėtų okupántų mūrdyta Lietuvà vėl įkvėpė laisvės.* | (kà, į kà, kame): *Mūrdyti į skolàs. Mūrdomi mėlo ir řmeižtų purvė, žmónės ilgėjosi tiesõs. Specialioji komisija yrà galingas giñklas politiniam prieřininkui mūrdyti purvė. Riñkliava už šiukšlės gyvėntojus mūrdo chaosė.* | neig. (ko, į kà, kame): *Norėtysi, kad nemūrdytų mũsų į mėřlą giliaũ nei ėsame. Manęs řitoje kõšeje daugiaũ nebemūrds! (apie įstatymų painiavą).* 5. sng. (kame): *Mūrdsies ir tú pilkoje kasdienybėse rutinoje. Jei besivýstančių šalių ekonómikos neaũgs, jõs toliaũ mūrdsies skurdė. Mūrdausi enciklopedijoje ir niėko nerandũ. Nusiperki gėrą automobilį ir turĩ su sukriõšėliais gátvėse [spũstysė] mūrdytis.* | neig. sng. (kame): *Gyvenũ čia ir dabař, praeityje nesimūrdaũ.* 6. (kà, į kà): *Kiėmsargis nukritusius lapus sugrėbia ir mūrdo į maiřą. Užsimėrkusi vis giliaũ mūrdziau vėidą pa-*

gálvėn. Atsistójęs ant stógo, ant tekìnio krāšto, gañdras mùrdė tarp stipinų atsìneštą šāką. Kiekoíenas valdiniñkas mùrdo rañką į valstýbės įždq. | neig. (ko, į kà): Į konteínerį su užrašu „Pópierius“ nereikėtų mùrdyti tapėtų. 7. (kà): Sėse mážąją (sesùtę) vísq laik šnėkina, mùrdo. | neig. (ko): Nemùrdyk dabař šuniukų, juk miėga sótūs, rāmūs.

mùrgdyti, mùrgdo, mùrgdė vksm. MURKDYTI.

Analogiškai ketinama pateikti ir priešdėlinius vedinius. Turint galvoje minėtą veiksmažodžio *išmurdyti* išskirtinumą (t. y. jo būdingiausią ištežinimo, išmindymo ir pan. reikšmę, kuria jis dažniausiai vartojamas), aptariamuosius veiksmažodžius su priešdėliu *iš-* numatoma pateikti kiek kitaip:

išmùrdyti, išmùrdo, išmùrdė vksm. 1. (kà) važinėjant sugadinti, ištežinti, išmindyti: *Kėlias jaũ gerókai išmùrdytas. Žėmė šiltà, išmùrdyta rātų, išklam-póta galvìjų. 2. (kà, kame) išMURKDYTI 1: Pripýliau į kriáuklę vandeñs, plovìklio ir išmùrdžiau tamė vandenyjė lėkštės. Nučiùpę puošėioq bernai dumbłė [tvenkinyjė] išmùrdys. 3. sng. (kame) išMURKDYTI 2: Įkrito jis vākar į ùpę [į griōvį, į bālą] ir išsimùrdė vísas.*

išmùrkdyti, išmùrkdo, išmùrkdė vksm. 1. (kà, kame) išplauti, išmaudyti, gausiai sušlapinti, išpurvinti panardinus į skystį, purvą, sniegą ar pan.: *Sugebėjau katiną išmùrkdyti, bet nušlúostyti ir išdžiovinti kantrýbės nebeužtėko. Neganà mėsytę marinatė tik išmùrkdyti, marinúotis tūri keliàs vālandas. Lietūs kaip reikiant mūs išmùrkdė. Tiems daiktams ne pótovynis pakenkė, jiė týčia išmùrkdyti bālose. 2. sng. (kame) murkdantis labai sušlapti, išsipurvinti: Tėko žygeiviams ir pėlkėje išsimùrkdyti. Ródos, nùplaukiau vandeñs paviršiumi, užuóť geraĩ jamė išsimùrkdęs. Šuō, prieš lįpdamas į vāltį, išsimùrkdė dumblušė. | prk.: Kad pasíektum tobulumą, tūri išsimùrkdyti klaidosė. 3. (kà) pakenkti, padaryti bloga, įvelti į bėdą, pažeminti, paniekinti: *Ne mažiaũ išmùrkdyta šiojė bylojė jaũčiasi ir nukentėjusioji. Su kuō tū prasidėjai, išmùrkdys tavė kaip reikiant! 4. (kà) išniurkyti, išmaigyti: Parėjusi namō pirmiáusia išmùrkdau, pakamúoju visūs sàvo kátinus. 5. (kà, kuo) išMURDYTI 1: Dėšimtis tōnų svėriančiomis mašinomis jiė išmùrkdo ne tik keliūs, bet ir úkininkų laukūs.**

išmùrgdyti, išmùrgdo, išmùrgdė vksm. išMURKDYTI.

Šaknies *murg-* veiksmažodžius ištisai nurodant į pagrindinį variantą su šaknimi *murk-*, stengiamasi parodyti, kad jų rašyba nėra klaidinga (nes į norminį žodyną jie pateko), ir kartu pernelyg nenutolti nuo pateikimo LKŽ_e. Vis dėlto šitaip pateikti nėra tikslu, nes interneto vartoseną ir LKŽ_e rodo, kad ne visais atvejais šaknies *murg-* veiksmažodžių reikšmės visiškai sutampa su pagrindinio varianto reikšmėmis. Dažniausiai tų reikšmių yra mažiau.

Pavyzdžiui, *išmurgdyti* turi tik vieną reikšmę „išplauti, išmaudyti, gausiai sušlapinti, išpurvinti panardinus į skystį, purvą, sniegą ar pan.“: *Grietinė, daug prieskoninių žolelių <...>, pipirų, svogūno, pusė citrinos sulčių – na ir visame tame mėsyte išmurgdai* (apie marinavimą). *Kalytė atima iš manęs pirštinę, tiesiog numauna nuo rankos ir tada ją išmurgdo sniege*. Sangražinis *išsimurgdyti* taip pat vartojamas tik reikšme „murgdantis labai sušlapinti, išsipurvinti“: *Padarai šuniukui šukuosenas ir jis tą pat sekundę su kitais išsimurgdo purve – apmaudu. Išlikimo varžybose daugelis išsimurgdė purve*. Šios dvi reikšmės yra tik dvi iš penkių, pateikiamų pagrindinio varianto *išmurkdyti* straipsnyje, nors matant nuorodą į visą straipsnį, o ne į kurią konkrečią pagrindinio varianto reikšmę, natūralu tikėtis, kad šalutinis variantas semantiškai yra visiškai tapatus pagrindiniam, t. y. turi visas šiam būdingas reikšmes. Antra vertus, *pa(si)murgdyti* interneto vartosenoje turi daugiau reikšmių nei *pa(si)murkdyti*, į kuri numatoma jį nurodyti. Tiriamasis veiksmažodis sakinyje *Mano (katė) tai pasikėlus, ateis pas tave tik tada, kai pati norės, žinoma, būna, kad ir per prievartą pamurgdau* rodo aiškia sąsają su nepriešdėlinio veiksmažodžio *murkdyti* 7-ąja reikšme „niurkyti, maigyti“, kurios, neradus vartosenos pavyzdžių, neketinama pateikti žodžio *pamurkdyti* straipsnyje. Šią reikšmę liudija ir abstrakto vartosenos sakinyje *Barbė (šuo) laukė pamurgdymo parodoj*. Dar reikia turėti galvoje, kad BŽ sangražiniai veiksmažodžiai pateikiami atitinkamų nesangražinių veiksmažodžių straipsniuose, tai gali sukelti papildomos painiavos, kai nurodoma į visą straipsnį, o ne pareikšmiui. Jau nekalbant apie tai, kad žodynų skaitytojai nefilologai sunkiai supranta nuorodinį variantų siejimą (Naktinienė 2000: 21). Tiesa, BŽ ketinama pateikti tik dažniausiai vartojamus priešdėlinius *murgdyti(s)* vedinius su priešdėliais *į-, iš-, nu-, pa-* ir *su-*, iš jų abstraktų dėl retos vartosenos patektų tik *pa(si)murgdymas*. Šios šaknies veiksmažodžių ir jų abstraktų su kitais priešdėliais tiriant vartoseną rasta nepakankamai, kad juos reikėtų teikti BŽ. Apskritai žodžiai su šaknimi *murg-*, kaip rodo statistika, vartojami gerokai rečiau ir remiantis vien vartosenos dažnumo kriterijumi jų galbūt nereikėtų įtraukti į BŽ antraštinę. Vis dėlto visai juos atmesti taip pat būtų ydinga, kaip tik dėl čia aptariamo variantiškumo, o pripažįstant, kad tai rečiausias ir semantiškai paprasčiausias iš trijų variantų, jis turi būti ir pateiktas atitinkamai – kitaip nei pagrindiniam variantui semantiškai beveik visiškai prilygstantis antrasis variantas su šaknimi *mur-*.

Taigi toks šaknies *murg-* veiksmažodžių ir jų abstraktų pateikimo būdas iš kelių teoriškai galimų šiuo metu pasirinktas kaip mažesnė blogybė. Tai

neišvengiamas trūkumas, nes tokiu atveju dalis žodžių BŽ pateikiama netiksliai. Tačiau ta dalis yra labai nedidelė. Esama ir privalumų – dvejopos nuorodos leidžia parodyti variantų skirtingumą, rečiausias variantas vis dėlto patenka į žodyną, nes, remiantis giminiškų žodžių ir kt. analize, nėra vengtinas bendrinėje kalboje.

IŠVADOS

1. Veiksmažodžius *murdyti, murgdyti, murkdyti* ir jų sangražinius bei priešdėlinius vedinius BŽ numatoma pateikti iš esmės kitaip nei anksčiau išleistuose žodynuose ir jų elektroniniuose variantuose.

2. Šie veiksmažodžiai ir jų vediniai įvairiuose dabartinės kalbos ir akademinio žodyno leidimuose pateikiami gana skirtingai, tad BŽ būtų sunku išlaikyti kokį nors tęstinumą. Mėginant suderinti šiuo atveju sunkiai suderinamus normos stabilumo ir vartosenos viršenybės reikalavimus pasirinktas diferencijuotas nuorodinis variantų pateikimo būdas.

3. Dėl dažniausios vartosenos ir turtingiausios semantikos pagrindiniais variantais BŽ būtų laikomi šaknies *murk-* veiksmažodžiai, į juos nurodomi rečiau vartojami ir beveik tapachias reikšmes turintys šaknies *mur-* veiksmažodžiai, kurie irgi skirstomi reikšmėmis ir pateikiami su vartosenos pavyzdžiais. Rečiausi ir tik iš dalies semantiškai sutampantys šaknies *murg-* veiksmažodžiai taip pat pateikiami nurodant į pagrindinius variantus, tačiau semantiškai neskirstomi ir neilustruojami.

4. Toks šaknies *murg-* veiksmažodžių pateikimas sudaro kiek iškreiptą jų semantikos vaizdą. Tačiau juos pateikiant kaip atitinkančius šaknies *mur-* veiksmažodžius, būtų pripažįstamas dviejų variantų (turinčių šaknis *murg-* ir *mur-*) lygiavertiškumas ir taip būtų prieštaraujama LKŽ_e, kur šaknies *murg-* veiksmažodžiai laikomi klaida ir taisomi.

5. Norint BŽ tinkamai – tiksliai, sistemiškai, neprieštaraujant normų reikalavimams ir neiškraipant realiosios vartosenos – pateikti veiksmažodžius *murdyti(s), murgdyti(s), murkdyti(s)* ir jų priešdėlinius vedinius, būtų labai pravartu išgirsti ne tik leksikografų, bet ir leksikologų, semantikos, darybos, etimologijos, rašybos (ypač) specialistų nuomones. Tai išdiskutavus jau pirmame BŽ leidime šie veiksmažodžiai ir nemažų jų darybos lizdų žodžiai galėtų būti pateikti naujai, ištaisius visas ankstesniuose žodynuose pasitaikančias klaidas bei netolygumus ir parodant dabartinę vartoseną.

ŠALTINIAI

- DŽ₁ 1954: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Atsak. red. J. Kruopas. 1 leidimas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- DŽ₂ 1972: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Atsak. red. J. Kruopas. 2 leidimas, Vilnius: Mintis.
- DŽ₃ 1993: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. 3 leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- DŽ₄ 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. 4 leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- DŽ_{5e} 2003: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. 5 (elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – Prieiga per internetą: www.lki.lt
- DŽ_{6e} 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. 6 (elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LKŽ 1966, 1970: *Lietuvių kalbos žodynas* 7, 8. Atsak. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis.
- LKŽ_e 2005: *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (elektroninis variantas). Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – Prieiga per internetą: www.lkz.lt
- Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. – Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt>
- Interneto tekstų ištekčiai (naršyta paieškos sistema *Google*).

LITERATŪRA

- Aleksandravičiūtė S. 2008: Paieškos sistemos *Google* naudojimo galimybių tiriant kalbos reiškinius. – *Kalbos kultūra* 81, 266–282.
- Fraenkel E. 1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 2, Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Karulis K. 1992: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1, Rīga: Avots.
- KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa. Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė. – Prieiga per internetą: <http://etimologija.baltnexus.lt>
- Liutkevičienė D. 2006: *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Siekiamybė ir realybė. – *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos [Leksikografija ir leksikologija* 1], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–18.
- ME 1925–1927: Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca* 2. Red. J. Endzelīns, Rīga: Kultūras fonds.
- Naktinienė G. 2000: Bendrinės kalbos žodynas ir leksikos norminimo problemos. – *Kalbos kultūra* 73, 12–24.
- Pupkis A. 1980: *Kalbos kultūros pagrindai*, Vilnius: Mokslas.

- Smoczyński W. 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Wydawnictwo Uniwersitetu Wileńskiego.
- Urbutis V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas.
- Vaicekauskienė L. 2008: Nauji naujųjų skolinių norminimo klausimai. – *Kalbos kultūra* 81, 65–79.
- Vitkauskas V. 1995: Apie „Lietuvių bendrinės kalbos žodyną“. – *Kalbos kultūra* 67, 87–91.
- ЛЭС 1990: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Гл. ред. В. Н. Ярцева, Москва: Советская энциклопедия.

Gauta 2010 11 26

TREATMENT IN THE DICTIONARIES
AND THE CURRENT USAGE OF THE VERBS
MURDYTI(S), *MURGDYTI(S)*, *MURKDYTI(S)*

S u m m a r y

The article compares the presentation of the verbs *murdyti(s)*, *murgdyti(s)*, *murkdyti(s)* ‘dip (into), plunge (into)’ in different dictionaries of Lithuanian, namely, six editions of the *Dictionary of Contemporary Lithuanian (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas)* and two editions of the *Dictionary of Lithuanian (Lietuvių kalbos žodynas)*, which have been released both in the print and electronic versions, analyzes the current usage of the verbs, their interrelation and semantics. The analysis of frequency in the contemporary Lithuanian language and semantic analysis of the verbs call for a new treatment of these verbs and their derivatives in the *Dictionary of Standard Lithuanian*.

Attempts to accommodate the requirement of norm stability and the criterion of variable language use encouraged the application of differentiated approach to the inclusion of cross-references. Yet this approach has certain drawbacks as it fails to accurately reveal the semantics of variants with the root *murg-*. Hopefully, this article will stimulate a discussion among lexicographers, lexicologists, language norm prescribers and other experts and will eventually allow to improve the treatment of the above-mentioned and other verbs in the *Dictionary of Standard Lithuanian*.

DAIVA MURMULAITYTĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
daminga@takas.lt